

ภูมินามพื้นบ้าน: ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกับวรรณกรรมพื้นบ้านในเขตภาคเหนือตอนบน

The Indigenous Place Name in Local History and Folk Literature in the Upper North

รังสรรค์ จันต๊ะ¹

บทคัดย่อ

ภูมินามพื้นบ้าน เป็นระบบวิธีคิดทางวัฒนธรรมของชาวบ้านที่มีความหมายและสัมพันธ์อย่างแนบแน่น กับการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย อันเกี่ยวข้องอยู่กับวิธีคิดทางด้านภูมิศาสตร์กายภาพ ประวัติศาสตร์และวรรณกรรมท้องถิ่น ที่สะท้อนถึงระบบอำนาจ อัตลักษณ์ และศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ในตัวเองของชุมชนท้องถิ่นอย่างสมบูรณ์ ประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการต่อสู้เพื่อช่วงชิงความหมายและพื้นที่ทางสังคมของคนท้องถิ่น กับอิทธิพลการครอบงำจากอำนาจรัฐส่วนกลาง โดยใช้กลไกการปกครอง ศาสนา สื่อและการศึกษาแบบสมัยใหม่เป็นเครื่องมือในการลดทอนศักดิ์ศรี คุณค่า และความหมายทางสังคมของคนในท้องถิ่นให้อ่อนด้อยลงไป จนชื่อหมู่บ้านหลายแห่งผิดเพี้ยนจากความหมายดั้งเดิมไปอย่างมาก จนในที่สุดอาจทำให้ท้องถิ่นไม่มีที่ยืนทางประวัติศาสตร์ และไม่สามารถอธิบายความเป็นมาของตนเองให้คนรุ่นหลังรับทราบในเรื่องที่ถูกต้องและเป็นจริงได้

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อบันทึกชื่อ และความหมายดั้งเดิมของหมู่บ้านศึกษาถึง อิทธิพลทางภาษาและวัฒนธรรมส่วนกลาง ศึกษาวิเคราะห์เชิงคุณค่าและความหมายของระบบภูมินามพื้นบ้าน ตามกรอบแนวคิดทางทฤษฎี ที่มีลักษณะบูรณาการ ทั้งทางด้านคติชนวิทยา สังคมวิทยา และมานุษยวิทยาวัฒนธรรม

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบนตั้งชื่อหมู่บ้านตามบริบทต่างๆ เช่น ตามสภาพทางภูมิศาสตร์ เช่น บ้านเด่น บ้านดอน บ้านสันป่าสัก บ้านห้วยเกี้ยง หุ่งข้าวเน่า ป่าไผ่ ตามอิทธิพลจากงานวรรณกรรม เช่น บ้านยาพาย บ้านสะลงง (สรวงสรวรรค์) บ้านพระนอน บ้านลังกา ตามความชำนาญในการผลิต เช่น บ้านช่างฆ้อง ช่างแต้ม วัลลาย ร้อยพ้อม ตามวีรบุรุษประจำถิ่น เช่น บ้านสันต๊ะผาบ ตามกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น บ้านมอญ ร้องเม็ง สันนาเม็ง ตามลักษณะเด่นของหมู่บ้าน เช่น

¹ รองศาสตราจารย์ กลุ่มวิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

บ้านบ่อสร้าง บ้านน้ำบ่อหลวง บ้านบ่อค้าง เหล่านี้เป็นต้น แต่ด้วยอิทธิพลจากอำนาจรัฐส่วนกลาง อันเป็นกลไกเชิงอำนาจของระบบการปกครองจากกระทรวงมหาดไทย ครู กลไกและอำนาจเชิงความรู้จากการศึกษาสมัยใหม่ และเจ้าอาวาสวัด กลไกของความเชื่อและความศรัทธาทางศาสนา กลไกเหล่านี้มักเข้ามาซ้อนทับและครอบงำความคิดของชาวบ้าน ให้อำนาจตัวเองและท้องถิ่นว่าต่ำต้อย ล้าหลัง ไม่ทันสมัย ทำให้หมู่บ้านหลายแห่งที่มีชื่อเป็นภาษาท้องถิ่นดั้งเดิม เปลี่ยนเป็นชื่อที่ผิดเพี้ยนไปจากความหมายเดิมหาความหมายไม่ได้ หรือผิดเพี้ยนไปจากรากฐานของความหมายเดิมออกไป รวมถึงการสร้างเรื่องราวแบบใหม่ขึ้นแทนที่เรื่องราวแบบพื้นบ้านดั้งเดิม

เมื่อความหลากหลายทางวัฒนธรรมของประชาชนท้องถิ่นถูกครอบงำ ทำให้ศักดิ์ศรีและอำนาจของท้องถิ่นอ่อนด้อยลง ย่อมส่งผลให้ความเป็นรัฐชาติโดยรวมอ่อนด้อยลงไปด้วย การทำให้ท้องถิ่นเกิดจิตสำนึกและเชื่อมั่นในอำนาจและศักดิ์ศรีของตัวเองย่อมมีผลทำให้ความเป็นรัฐชาติโดยรวมเข้มแข็งและอยู่ร่วมกันบนความหลากหลายทางวัฒนธรรม เกิดความสันติสุขร่มเย็นในที่สุดได้

Abstract

This study investigates the indigenous place names of villages or some sacred areas in the northern region of the country that appeared in local history and folk literature. The indigenous place names reflect indigenous people's ideology about culture, its meaning and close relationship with their communities. Local history has been part of an ideological movement to fight for a meaning and social space of local communities and against the domination of the mechanics of centralized governance, religion, media, and modern education. These mechanics have degenerated the local communities' integrity, values, and social meaning. The place names of many villages have been distorted from their original meaning. This could result in a loss of local history for the communities to have their own narrative of identity for the next generation.

The findings reveal that the communities in the upper north of Thailand were named after a variety of contexts including topography (Ban Den, Ban Don, Ban San Pa Sak, Ban Huai Kiang, Ban Thung Khao Nao, Ban Pa

Phai), influence of folk literature (Ban Ya Phai, Ban Saluang, Ban Phra Non, Ban Langka), craftsmanship specialization (Ban Chang Khong, Ban Chang Taem, Ban Wua Lai, Ban Roi Phom), local heroism (Ban San Taphap), ethnicity (Ban Mon, Ban Rong Meng, Ban San Na Meng), and dominant characteristics (Ban Bo Sang, Ban Nam Bo Luang, Ban Bo Khang). The original names place of many villages were replaced with new ones which simply carry distorted meaning or make no sense. A new version of narrative about the communities' history was invented to replace the original one.

When the cultural diversity of the indigenous communities has been dominated, it means the degradation of their dignity and autonomy. This can lead to the weakening of autonomy of the nation state. Raising awareness and confidence in the indigenous communities to realize their power and dignity is a means to strengthening the nation state and coexisting on the basis of cultural diversity.

บทนำ

ชื่อบ้านนามเมือง หรือ “ภูมินามพื้นบ้าน” (Place Name) เป็นระบบวิธีคิดทางวัฒนธรรมของชาวบ้านที่มีความหมายและสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัย อันเกี่ยวข้องและผูกพันอยู่กับวิถีคิดทั้งทางด้านภูมิศาสตร์กายภาพ ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วรรณกรรมท้องถิ่น ที่จะสะท้อนถึงความเข้าใจเกี่ยวกับ ภูมิศาสตร์จักรวาลของชาวบ้าน ที่ใช้เป็นฐานคิดในการตั้งชื่อหมู่บ้านหรือสถานที่สำคัญในท้องถิ่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ชื่อของหมู่บ้านนามเมือง วัด พระธาตุ พระบาท ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ ลำห้วย หนอง คลอง บึง ฯลฯ และสถานที่สำคัญอันเป็นหมุดหมายที่สำคัญทางพื้นที่ (Landmark) ของชุมชนท้องถิ่นนั้นๆ นั้น ย่อมสะท้อนลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ และการรำลึกถึงเรื่องราว เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นนั้นๆ เช่น เรื่องเล่าอันเป็นประวัติของวีรบุรุษประจำท้องถิ่น ผู้นำทางจิตวิญญาณ หรือเหตุการณ์ที่เป็นกระบวนการต่อสู้เคลื่อนไหวทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ ตลอดจนระบบความเชื่อหรือความศรัทธาต่ออำนาจเหนือธรรมชาติอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลต่อวิถีการดำรงชีวิตของชาวบ้านในชุมชนได้เป็นอย่างดี

การศึกษาถึงประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ถึงเรื่องราวและเหตุการณ์เหล่านั้นทำได้หลายวิธี วิธีที่สำคัญอันหนึ่งก็คือ การศึกษาผ่านเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับที่มาของระบบกฎหมายหรือความเป็นมาของชื่อหมู่บ้าน ตำบล หรือสถานที่อันเป็นหมุดหมายสำคัญของท้องถิ่นที่คนในชุมชนท้องถิ่นนั้น ยังคงบันทึกอยู่ในความทรงจำ และถ่ายทอดกันสืบๆ มา ทั้งที่ปรากฏในลักษณะของวรรณกรรมมุขปาฐะ (เรื่องเล่าด้วยปาก) และวรรณกรรมลายลักษณ์อักษร ที่ปรากฏอยู่ตามคัมภีร์พื้นบ้านในแต่ละท้องถิ่นอย่างมากมาย

การศึกษาทำความเข้าใจในความหมายของถ้อยคำที่ประกอบเป็นชื่อ หรือสถานที่สำคัญของท้องถิ่น ตลอดจนถึงการเก็บบันทึกเรื่องราวของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นผ่านวรรณกรรมเหล่านั้น ย่อมทำให้เราได้ทราบพื้นฐานความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ที่ส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ในระบบการศึกษาของชาติ แต่มีความหมายต่อชีวิตและความทรงจำอันสำคัญยิ่งของคนในท้องถิ่น ที่จะทำให้ชาวบ้านในชุมชนได้ตระหนักรู้ถึงความมีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ที่บ่งบอกถึงระบบ “อัตลักษณ์” อันมีนัยความหมายถึงความเป็นคนที่มีหลักแหล่งแห่งที่ มีพื้นที่และความเป็นมาทางสังคมที่ชัดเจน ไม่ใช่ผู้อพยพหรือผู้ที่ดำรงฐานะอยู่ในชายขอบของสังคมอย่างไรศักดิ์ไรศรีมีความภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง ที่ในที่สุดสามารถเป็นส่วนประกอบอันสำคัญในความหมายรวมของคำว่า “ชาติ” ภายใต้ระบบของ “รัฐชาติ” (Nation State) อย่างมีความหมายที่สำคัญยิ่ง จนนำไปสู่การอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุขในที่สุดได้ ทั้งนี้โดยเริ่มจากคำถามหลักในการวิจัย ได้แก่

1) ชื่อหมู่บ้านนามเมือง สะท้อนระบบคุณค่า ความหมายทางประวัติศาสตร์ และระบบจิตสำนึกทางวัฒนธรรมของชาวบ้านในชุมชนอย่างไร

2) อิทธิพลจากการรวมศูนย์อำนาจของรัฐส่วนกลาง ส่งผลต่อความหมายอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ระบบบันทึกและถ่ายทอด หรือการ “ผลิตซ้ำ” ความทรงจำทางประวัติศาสตร์ ระบบจิตสำนึก ตลอดจนถึงวิธีการดำรงอยู่ของชาวบ้านในชุมชนท้องถิ่นอย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์

1) เพื่อบันทึกชื่อ และความหมายดั้งเดิมของ หมู่บ้าน วัด พระธาตุ พระบาท ภูเขา ป่าไม้ แม่น้ำ ลำห้วย หนอง คลอง บึง ฯลฯ และสถานที่สำคัญต่างๆ ในท้องถิ่น โดยแยกประเภท หมวดหมู่ ตามลักษณะการอ้างอิงต่างๆ เช่น หมวดที่ตั้งชื่อตาม

ลักษณะทางภูมิศาสตร์ ตั้งชื่อตามลักษณะพิเศษ ตั้งชื่อตามชื่อผู้นำ วีรบุรุษประจำถิ่น เหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เป็นต้น

2) ศึกษาถึง อิทธิพลทางภาษาและวัฒนธรรมส่วนกลาง ที่ทำให้ชื่อหมู่บ้านเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม โดยการเปรียบเทียบด้านรูปแบบของการใช้ถ้อยคำภาษา และการสื่อความหมายทางสังคม ระหว่างชื่อดั้งเดิมกับชื่อที่ตั้งขึ้นใหม่

3) เพื่อศึกษาวิเคราะห์เชิงคุณค่าและความหมายของระบบภูมินามพื้นบ้าน ตามกรอบแนวคิดทางทฤษฎี ที่มีลักษณะบูรณาการ ทั้งทางด้านคติชนวิทยา สังคมวิทยา และมานุษยวิทยา วัฒนธรรม บนพื้นฐานระบบอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผ่านเรื่องเล่าแบบมุขปาฐะ และที่ปรากฏในเอกสารวรรณกรรมพื้นบ้านอื่นๆ

ระเบียบวิธีวิทยาที่ใช้ในการวิจัย

เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามตามระเบียบวิธีวิจัย 3 แบบ ได้แก่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participation Observation) การสัมภาษณ์เชิงลึก (Deep Interview) และการวิจัยเอกสาร (Documentary Research)

พื้นที่วิจัย ได้แก่ ชุมชนหมู่บ้านต่างๆ ในเขตพื้นที่ 10 อำเภอ ของจังหวัดเชียงใหม่ ได้แก่ อำเภอเมือง สันทราย ดอยสะเก็ด สันกำแพง แม่ริม แม่แตงพร้าว เชียงดาว ไชยปราการ และอำเภอฝาง อำเภอละ 10 หมู่บ้าน รวม ๑๐๐ หมู่บ้าน

ประชากรกลุ่มตัวอย่าง ใช้วิธีสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposing Sampling) จำนวนหมู่บ้านละ 3-5 คน

ขั้นตอนและวิธีการในการวิเคราะห์ข้อมูล เก็บข้อมูลในพื้นที่วิจัยตามวิธีการที่กำหนด แล้วนำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยการแยกประเภทของข้อมูล และอธิบายตามแนวคิดทางทฤษฎีที่กำหนด

ผลการศึกษา

ชื่อของหมู่บ้านนามเมือง และสถานที่สำคัญอันศักดิ์สิทธิ์ในชุมชน ถูกสร้างขึ้นจากรากฐานการรับรู้ของคนในชุมชนภายใต้บริบททางสังคมต่างๆ เช่น สภาพทางภูมิศาสตร์ เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ของท้องถิ่น ตำนานวีรบุรุษ หรือลักษณะเด่นของชุมชน แต่ชื่อดั้งเดิมเหล่านั้น ได้ถูกทำให้เปลี่ยนรูปและความหมายไปด้วยการสร้างวาทกรรมแบบใหม่ๆ จากอำนาจและกลไกของรัฐกลาง เพื่อปกปิดและกดทับอำนาจของชุมชนในพื้นที่ โดยผ่านวาทกรรม อันเป็นกระบวนการในการสร้างหรือผลิต

เอกลักษณ์และความหมายให้กับสรรพสิ่งต่างๆ ในสังคมที่แวดล้อมเราอยู่ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ ความจริง อำนาจ หรือตัวตนของเราเอง โดยทำหน้าที่เก็บกด หรือปิดกั้นมิให้เอกลักษณ์และความหมายบางอย่างเกิดขึ้น หรือไม่ก็ทำให้เอกลักษณ์และความหมายของบางสิ่งที่ดำรงอยู่แล้วในสังคมเลือนหายไปได้พร้อมๆ กันด้วย วาทกรรมเป็นมากกว่าเรื่องของภาษา คำพูด หรือการตีความ แต่เป็นเรื่องของอำนาจและความรุนแรงที่แสดงออกมาในรูปของภาคปฏิบัติการจริง การผลิตวาทกรรมจะถูกควบคุม คัดสรร จัดระบบ และแจกจ่ายภายใต้กฎเกณฑ์ชุดหนึ่ง ซึ่งมีหน้าที่พลิกแพลงเพื่อให้เรามองไม่เห็นถึงอำนาจและอันตรายของวาทกรรม เพื่อให้วาทกรรมดังกล่าวดำรงอยู่เหนือกว่าในสังคม (ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, 2543: 19 – 24)

ตัวอย่างของชุมชนหมู่บ้านหลาย ๆ แห่งในเขตภาคเหนือตอนบน ที่ถูกอำนาจของวาทกรรมเบียดขับให้ อุตลักษณ์ พื้นที่และความหมายทางสังคมของชุมชนเริ่มหมดความหมายดั้งเดิมลงไป โดยใช้กลไกของรัฐ เช่น วัด โดยพระสงฆ์ผู้ที่ใช้ภาษาบาลี สันสกฤตแทนภาษาถิ่นพื้นบ้าน โรงเรียน โดยครูสอนผ่านหนังสือ ตำราและสื่อการศึกษาอื่นๆ ในระบบการศึกษาแบบสมัยใหม่ นายอำเภอ ตลอดจนถึงกำนันผู้ใหญ่บ้าน ในอำนาจของระบบการปกครองส่วนภูมิภาค

อำนาจของวาทกรรมแห่งความทันสมัยจะเข้าครอบงำความรู้สึกและจิตสำนึกของชาวบ้าน ให้เป็นสำนึกแบบชาวเมืองที่มีความทันสมัยกว่า รู้สึกว่าตัวเองต่ำต้อย ต้อยค่า เป็นคนบ้านนอกไม่ทันสมัย รู้สึกว่าชื่อแบบพื้นบ้านดั้งเดิมไม่สวยงาม แม้แต่ชื่อและนามสกุลของตัวเอง ก็ต้องเปลี่ยนให้ทันสมัยเป็นแบบไทยกลางที่เป็นภาษา สันสกฤต หรือภาษาอังกฤษสำหรับหมู่บ้านจัดสรรสมัยใหม่ ดังตัวอย่างของชุมชนหมู่บ้านต่อไปนี้

ชุมชนหมื่นสารบ้านจัวลาย : จาก “ครัวลาย” ถึง “จัวลาย” และ “วัวลาย”

ชุมชนจัวลาย เป็นชุมชนของชาวไทจีน หรือไทยจีน หรือไทยเขิน ที่แต่เดิมอาศัยอยู่เขตลุ่มน้ำแม่ขึ้นในเชียงตุง และถูกกวาดต้อนมาในราวปี พ.ศ. 2347 ซึ่งเป็นช่วงที่มีการรวบรวมคนมาบูรณะเมืองเชียงใหม่ เรียกกันว่าเป็นยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง”

สมัยนั้น พระยาภาวิละ กวาดต้อนชาวเมืองเชียงใหม่ที่หลบหนีเข้าป่าให้กลับสู่เมือง รวมทั้งผู้คนจากเมืองเชียงตุง เมืองยอง เมืองสาด เมืองมาง กระทั่งคนในแคว้นสิบสองปันนา ให้มาตั้งรกรากในเมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีทั้งไทใหญ่ ไทลื้อ ไทขิ่น และไทยอง

ผู้คนที่ถูกกวาดต้อนมา หากเป็นช่างฝีมือหรือไพร่เมืองชั้นดีจะให้ตั้งถิ่นฐานในตัวเมือง ระหว่างกำแพงเมืองชั้นในกับกำแพงเมืองชั้นนอก เช่น ช่างเหล็ก ช่างหล่อ ช่างแต้ม ช่างมือง ฯลฯ ส่วนไพร่ที่ไม่เป็นช่างฝีมือจะไวนอกเมือง เช่น ไทลื้อที่อำเภอสันทราย อำเภอดอยสะเก็ด ไทยองที่ลำพูน

สำหรับชาวไทจีนซึ่งเด่นทางการผลิตเครื่องใช้ เป็นผลิตภัณฑ์ซึ่งภาษาล้านนาเรียกว่า “คร้ว” อ่านว่า “ควั” แปลว่าสิ่งของเครื่องใช้ต่างในครัวเรือน ปกติชาวไทจีนจะออกเสียงสระอัว เป็นเสียงสระโอ คำว่า “คร้ว” จึงออกเสียงเป็น “โค” ผลิตภัณฑ์เหล่านี้มีทั้งทำจากไม้ หรือไม้ไผ่จักสาน แล้วนำมาทาด้วยชัก (รัก) หรือ หาง (ชาด) เรียกว่า โคชัก โคหาง มีทั้งทำจากเงิน เรียกว่า โคเงิน ถ้าทำด้วยทองเหลืองเรียกว่า โคทอง ถ้ามีลวดลายแต่งแต้มเรียกว่า โคลาย ชุมชนที่ผลิตเครื่องเงินจะมีการ “ต๋อง” หรือสลักลวดลายต่างๆ เช่น ลาย 12 ราศี ลายม่าน เป็นต้น

ไทจีน ดังกล่าวได้ถิ่นฐานอยู่ทางทิศใต้ของประตูเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่ทำเครื่องเงินที่มีลายหรือลวดลายหลากหลาย เป็นเหตุให้บริเวณนั้นถูกเรียกว่าบ้านคร้วลาย (ออกเสียงว่า โค-ลาย) หมายความว่า เป็นหมู่บ้านที่ผลิตของใช้ประเภทเครื่องเงิน เครื่องเงินที่มีลวดลาย เมื่อเชียงใหม่ได้รวมเป็นสยาม มีผู้แทนจากส่วนกลางมาปกครองเชียงใหม่ ภาษาพื้นถิ่นถูกเปลี่ยนให้เป็นภาษาไทยกลาง โดยเฉพาะชื่อของชุมชนชื่อท้องถิ่นต่างๆ ทั้งนี้เพื่อความสะดวกและความเข้าใจตรงกัน ภาษาที่ใช้กันมาแต่เดิมจึงค่อยๆ เลือนหาย

คำว่า โคชัก โคหาง ถูกเปลี่ยนเป็น เครื่องเงิน เนื่องจากชาวจีน หรือชาวจีนเป็นผู้ผลิต โคเงิน เปลี่ยนเป็น เครื่องเงิน และที่เปลี่ยนไปจนไม่เหลือความหมายเดิมคือ บ้านโคลาย ที่ถูกเปลี่ยนไปเป็นบ้านจั่วลาย หรือ จั่วลาย ในปัจจุบัน เพราะคิดกันไปเองว่า “โค” หมายถึง “จั่ว” ในเมื่อคนรุ่นหลังไม่เข้าใจความเป็นมา ก็เลยป็นเป็นรูปจั่วต่างเอาไว้วางชุมชน มันก็เลยเกิดไปกันใหญ่²

ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ระบุชื่อชุมชนดังกล่าวว่า “บ้านจั่วลาย” ดังความว่า “เถิงสกราช 1161 ตัว ปลีกัดเม็ด พระเปนเจ้าเกณฑ์เจ้าคำมูนเปนแม่ทัพ กุมริพล 300 ขึ้นไฟตีฟ้าคำเครื่องอันมาตั้งเมืองบุ ฟ้าคำเครื่องถูกสีกินตาย ได้เมืองบุแล้ว เจ้าคำมูนคิลลวยกริพลข้ามน้ำแม่คงไฟฟากตะวันตก เข้าตีเอาบ้านจั่วลาย

² สรุปความจากบทความในนิตยสาร “มติชนสุดสัปดาห์” ฉบับประจำวันที่ 14 – 20 กันยายน พ.ศ. 2555 ปีที่ 32 ฉบับที่ 1674 คอลัมน์ “ล้านนา – คำเมือง” ของชมรมรักตัวเมือง สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บ้านสะตอย ล้อยไร ท่าช้าง บ้านนา ท่งอ้อ ได้หมื่นขวงจัวลายและเมียฟ้าเครื่อง
กวาดเอาครอบครัวลูกบ่าวชาวไพร่ลงมาใส่บ้านเมือง”³

แต่เมื่อพิจารณาตามลำดับอายุของเอกสาร และเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์
สมัยพระยาภาววิไลแล้ว จะเห็นได้ว่า ยุคที่พระยาภาววิไลกวาดต้อนผู้คนเข้ามาอยู่
ในเวียงเชียงใหม่ อยู่ระหว่าง พ.ศ. 2325 – พ.ศ. 2339 (จ.ศ. 1144 – 1158) แต่
ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ฉบับที่เก่าที่สุดพบว่าเป็นฉบับวัดพระงาม จังหวัดเชียงใหม่
ซึ่งจารขึ้นเมื่อ จ.ศ. 1216 หรือ พ.ศ. 2397 ซึ่งห่างจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริงถึงเกือบ
60 ปี ดังนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่าตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่อาจได้รับอิทธิพลของภาษา
ไทยกลางจากรัฐสยามแล้ว จึงทำให้ “ครัวลาย” หรือ “โคลาย” กลายเป็น “จัวลาย”
ไปได้ และจาก “จัวลาย” ก็กลายเป็น “วัวลาย” ไปในที่สุด

ชุมชนสันผีเสื้อ: ผีเสื้อบ้าน หรือผีเสื้อน้อย พืชสมุนไพรประจำถิ่น

ภาษาถิ่นล้านนาเรียกผีเสื้อว่า “ก่าเบือ” นามของ “สันผีเสื้อ” มาจาก
ข้อสันนิษฐาน 2 ทาง ได้แก่ มาจากต้นไม้สมุนไพรชนิดหนึ่ง ซึ่งอดีตชาวบ้านเล่าว่า
มีอยู่มากมายในชุมชน เรียกว่าต้น “ผีเสื้อน้อย” อีกทางหนึ่งอาจมาจากคำว่า “ผีเสื้อ
บ้าน” ซึ่งแบ่งเป็น 3 ตระกูลผี ปัจจุบันจึงมีศาลผีเสื้อบ้านอยู่ 3 แห่งในชุมชนเดียวกัน
แต่ที่น่าเศร้าใจคือ เทศบาลตำบลสันผีเสื้อ ได้ใช้รูปผีเสื้อ (Butterfly) มาเป็นสัญลักษณ์
ของเทศบาลไปเรียบร้อยแล้ว

จาก สรรว - สรลง - สลง - สระหลวง - สรวย และสรวง (สรวรค์) ถึง “บ้าน
สะลง” ของ อำเภอมะริม : ความพยายามต่อเติมบางส่วนของที่ขาดหายไปของ
ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น

อำเภอมะริม มีชื่อหมู่บ้านหนึ่งอยู่ถัดจากตัวอำเภอนั้นไปทางทิศเหนือราว 3
กิโลเมตร ชื่อว่าหมู่บ้าน “สะลง” แยกเป็น 2 กลุ่มบ้าน คือบ้านสะลงนอก กับ
สะลงใน ทั้งสองหมู่บ้านสังกัดอยู่ในตำบลสะลง คนบ้านสะลงเป็นคนเมือง หรือ
ที่เรียกว่าเป็น “คนไท - ยวน” (โยนหรือโยนก)⁴

³ คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, เชียงใหม่, ศูนย์วัฒนธรรม
จังหวัดเชียงใหม่ และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, 2538, หน้า 130

⁴ ถ้าเป็นบ้าน “ลง” (ลงเหนือ - ลงใต้) ในเขตอำเภอดอยสะเก็ด จะหมายถึงคนชาว “ไท - ยอง” ที่อพยพ (ถูก
กวาดต้อน) มาจากเมืองยอง ประเทศเมียนมาร์ปัจจุบัน คำว่า “ลง” หมายถึง “มังกร” ตามคติของกลุ่มคนไท
ทางเหนือที่ได้รับอิทธิพลจากจีน ซึ่งเป็นคนละความหมายกับบ้าน “สะลง” ที่มีรากฐานคำมาจาก “สรลง” หรือ
“สรวง” ที่แปลว่าสรวรค์

ที่น่าแปลกก็คือชื่อของหมู่บ้านไม่ได้ตั้งตามสภาพทางภูมิศาสตร์ หรือแสดง ความหมายที่เป็นพื้นบ้าน หรือเป็นคำแบบไทยๆ ทำให้นึกถึงศัพท์สันนิษฐานคำว่า “สรวง – สาง” ของจิตร ภูมิศักดิ์⁵ ที่ปรากฏในลิลิตโองการแข่งหน้าพิพัฒน์สัตยาโคลงห้า (มณฑกคต) เป็นคำสรรเสริญพระวิษณุ (พระนารายณ์) ในตอนต้นว่า

“โอมลิตธิสรวงศรีแก้ว ผัวมฤตยู เอาจูเป็นแท่น แก้วนกลินฟ้ากลินดิน บิน เอาครุฑมาชี สี่มือถือสังฆะ จักรครุฑธรณี ภัรวตาร อสุรแลงลาญทัต ททคินีรนาช”

จิตร พบข้อสังเกตว่า นามของพระวิษณุที่ปรากฏในร่ายนั้น ปรากฏในนามที่เป็นภาษาไทยโบราณ ที่มีการเลื่อนความหมายไปแล้ว นามที่ว่านั้นคือคำว่า “สรวง” นั่นเอง จิตร แปลความหมายของศัพท์ดังกล่าวตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ว่าน่าจะหมายถึง “เทวดา” มากกว่าที่จะแปลว่าสวรรค์ เพราะจากบทที่ว่า “โอมลิตธิ สรวงศรีแก้ว” โดยใช้ความหมายตามพจนานุกรม ก็ต้องแปลว่า “โอมขอความสำเร็จ แต่เทวดาผู้เป็น ศรีแห่งความแก่ล้ากัลยา” จะแปลสรวงในที่นี้ว่า “สวรรค์” ไม่ได้เลย และที่เรียกท้าววิษณุว่า “พระสรวง” ก็เรียกตามชื่อเมืองที่สถิตอยู่ คือ “ไวภูณสวรรค์” หรือ “สรวงสวรรค์” และก็คือคำๆ เดียวกับชื่อเมือง “พิษณุโลก” (เมืองของพระวิษณุ) ในภาษาสันสกฤตว่า “เมืองสรวง” ที่เดิมเรียกว่าเมือง “สระหลวง” เพราะออกเสียงคำว่า “สรวง” แบบแยกเสียงเป็น “สะ – หลวง” แล้วเขียนตามเสียงอ่านโดยโยงกับคำว่า “สระ” ที่แปลว่าหนองน้ำ ซึ่งความจริงก็คือ “เมืองสรวง” ที่ไม่ได้เกี่ยวกับสระน้ำเลย นั่นเอง โดยยืนยันจากหลักฐานจารึกสุโขทัยซึ่งจะเขียนว่า “สรวง” ทุกหลัก ซึ่งก็ไป สอดคล้องกับนามพระชนกของพระลอ (ในลิลิตพระลอ) คือ ท้าวแมนสรวง อันหมายถึง เทวดาหรือผีฟ้าในสรวงสวรรค์ เพราะคนไทยโบราณเรียกเทวดาที่เป็นเทวดาโดย กำเนิด ว่า “แมน” (ถ้าคนทำดีตายแล้วไปเป็นเทวดา ก็จะเรียกว่า “ผีฟ้า”)

ดังนั้นจิตรจึงสรุปว่า เมือง สรวง หรือ สลวง ก็มาจาก สรวง นั่นเอง เพราะ ถ้าสรวงจะแผลงเป็น “สรวง” เวลาอ่านก็ออกเสียงยากและทำให้งง จึงแปรรูปเป็น “สลวง” นอกจากนี้ ม.ร.ว. สุนชาติ สวัสดิกุล ยังอ้างไปถึงชื่อตำบล “แม่สรวย” ใน เขตอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ในปัจจุบันว่า น่าจะแผลงมาจากรูปคำว่า “สรวง” คือ เมืองสรวง ของพระลอ เช่นเดียวกัน⁶

⁵ จิตร ภูมิศักดิ์, 2548. ศัพท์สันนิษฐานและอักษรวินิจฉัย, โครงการสรรพนิพนธ์จิตร ภูมิศักดิ์ ชุดนิรุกติศาสตร์, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน, หน้า 17 -24

⁶ จิตร ภูมิศักดิ์ (อ้างใน วิชัย นาครัมย์). “ศัพท์สันนิษฐาน สรวง – สาง”, นิตยสารศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 24 ฉบับที่ 6 เดือน เมษายน 2546, หน้า 102 -107

ที่มาของคำตามความหมายเดิมดังกล่าว เมื่อมาถึงตำบล “สะลอง” ของอำเภอแมริม ทำให้เป็นไปได้ว่า คนท้องถิ่นโดยเฉพาะปราชญ์ท้องถิ่น เช่น พระสงฆ์ผู้มีความรู้ด้านบาลี สันสกฤต ได้รับอิทธิพลจากงานวรรณกรรม ทั้งที่เป็นมุขปาฐะและลายลักษณ์อักษรจากเอกสารพิสดารหรือใบลาน ที่ปรากฏอยู่ตามวัดต่างๆ ที่พระนำมาใช้เทศนาในวันสำคัญทางศาสนา จึงนำมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านตามการออกเสียงและรูปเขียนที่แพร่กันออกไปดังกล่าว

อย่างไรก็ตาม มีการอ้างถึงสำนวนของชาวบ้านในชุมชน ที่พยายามเชื่อมโยงและผสมผสานเอาจาก คำสองคำเข้ามาเกี่ยวข้องกัน เป็นชื่อบ้านสะลอง คือคำว่า “สะลอง” ว่ามาจากชื่อดอยแม่สะลอง ในอำเภอแม่จัน จังหวัดเชียงราย กับคำว่า “ลอง” ที่หมายถึงสัตว์คล้ายมังกร ของกลุ่ม “คนไท” ในเขตล้านนาเดิม โดยอ้างถึงชาวบ้านผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนหมู่บ้าน ได้เล่าถึงที่มาของชื่อชุมชนหมู่บ้านว่า ผู้ก่อตั้งบ้านสะลองในคือ หลวงอ้ายดำ เป็นชายร่างกายกำยำล่ำสัน บึกบึน แข็งแรง สมกับเป็นหัวหน้า แต่รูปร่างค่อนข้างต่ำ หลังจากเดินทางรอนแรมมาหลายคืน จนกระทั่งพบหมู่บ้านนี้เข้า เห็นว่าเป็นที่ราบ หนาแน่นไปกับลำห้วยเชิงเขา อุดมสมบูรณ์ดี เหมาะแก่การสร้างบ้านสร้างเมือง จึงพากันหยุดพักสร้างปางขึ้น ช่วยกันทำเพิงพักอยู่ร่วมกัน ช่วยกันแผ้วถางที่ราบแห่งนี้ แบ่งกันเป็นที่ทำไร่ ทำนา หมู่บ้านแห่งนี้ ก็เจริญขึ้นตามลำดับ ครั้งแรก ไม่รู้ว่า จะตั้งชื่อหมู่บ้านว่าอย่างไร ชาวบ้านจึงประชุมปรึกษากัน เพื่อตั้งชื่อหมู่บ้านขึ้น หลวงอ้ายดำ ซึ่งเป็นหัวหน้า จึงออกความเห็น ว่า ที่บ้านแห่งนี้ มีลักษณะภูมิประเทศเหมือนกับ ดอยแม่สะลอง ต่อมาชาวบ้านหาเกวียนลากเข้าไปตามลำห้วยทางทิศตะวันตก ประมาณ 10 กิโลเมตร ไปพบต้นเมี่ยง ซึ่งขึ้นตามธรรมชาติมีอยู่จำนวนมาก จึงพากันไปตั้งปางนอนค้างแรม เก็บใบเมี่ยงออกมาขายเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง อยู่มาไม่นาน พวกชาวบ้านป่าเมี่ยงเหล่านี้ ก็พบกับสิ่งแปลกประหลาดอัศจรรย์เป็นอย่างยิ่งตอนกลางคืนของวันเพ็ญเดือนสิบสองเหนือ ขณะที่ชาวบ้านป่าเมี่ยงกำลังนั่งล้อมวงเฝ้าดูการนั่งเมี่ยงอยู่นั้น ก็มีเสียงดังครืนๆ คล้ายฟ้าจะถล่มขึ้นที่ห้วยต้นน้ำ ไกลๆ กับปางที่พักนั้นเอง ทุกคนจึงออกจากที่พักกระতอมมองไปตามเสียงที่เกิดขึ้น ต้องตกตะลึงไปตามๆ กันกับสิ่งที่ไม่เคยเห็นมาก่อน เป็นสัตว์ประหลาด รูปร่างคล้ายงู ตัวมหึมา ลำตัวยาว เท้าตันดาด ที่หัวมีหงอน มีขา สีขา นัยน์ตาสีแดงเป็นประกาย ลำตัวมีริ้วมีลูกโซติช่วงเป็นแสงพุ่งไปทางสว่างไปไกล ลอยล่องขึ้นสู่บนท้องฟ้า เป็นประกายระยิบระยับ เหมือนสายฟ้าแลบ มุ่งหน้าลอยตัวไปในทิศตะวันออก ด้วยความรวดเร็ว

พร้อมกับเสียงที่ดังกระหึ่ม กึกก้องไปไกล ในขณะเดียวกัน พวกที่อยู่ทางบ้าน ก็เห็นตัวประหลาดนี้มาวนเวียนอยู่เหนือนานฟ้าบ้านแม่สะลองแห่งนี้อยู่หลายรอบ แล้วก็มุ่งหน้ากลับไปสู่ที่เดิม พอรุ่งเช้าชาวบ้านป่าเมียงก็พากันไปดูที่เกิดเหตุที่ ต้นน้ำลำห้วย พวกเขาได้พบรูน้ำใหญ่ ขนาดตัวคนมุดเข้าไปได้ มีรอยงูใหญ่เลื้อย ออกมาจากรู พาเอาเศษโคลนแปดเปื้อนต้นไม้ ใกล้เคียงบริเวณ ที่มันผ่านไป มีรอยลู่เป็นทางตั้งแต่โคนต้นจนถึงปลายต้น เชื่อกันว่า เป็นรอยของมังกร หรือที่ชาวเหนือเขาเรียกว่า “ลวง” ชาวบ้านต่างโจษจันกันไปต่าง ๆ นานา ปรากฏเช่นนี้ขึ้นหลายครั้ง ส่วนมากจะเกิดขึ้นในวันเดือนเพ็ญ เป็นประจำ ดังนั้นลูกชายต้า จึงประชุมชาวบ้าน เพื่อเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเสียใหม่ ให้เป็นไปตามนิมิตปาฏิหาริย์ ที่ปรากฏให้เห็นในครั้งนี้ ให้เหมาะสมกับชื่อบ้านที่มีตัว “ลวง” ลอยผ่านเป็นสายในระยะทางสิบกิโลเมตรนั้นว่า “บ้านสายลวง” ตั้งแต่นั้นมาคนรุ่นหลังเรียกเพี้ยนไปเป็น “บ้านสะลอง” トラบจนทุกวันนี้⁷

จะสังเกตเห็นได้ว่า คำอธิบายเหล่านี้ เป็นความพยายามสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของคนในชุมชนในยุคหลัง ๆ ขึ้นมาใหม่ ตามกระแสท้องถิ่นนิยมหรือระบบภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ต่อต้านการเข้ามาของกระแสโลกาภิวัตน์ในแง่ของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องอยู่กับธุรกิจการท่องเที่ยว แต่ก็ได้ทิ้งความกำกวมแบบพื้นบ้านให้เห็นว่า ที่มาของชื่อนั้นมักใช้วิธี “เทียบเคียง” เอาจากเสียงของคำ รูปคำ หรือความหมายของคำ จากชุมชนที่ใกล้เคียงกันอย่างปะปนกัน จนไม่แน่ชัดว่ามาจากคำไหนกันแน่ เช่น มีทั้งการเทียบเคียงจากชื่อตอย “แม่สะลอง” ว่าอาจเพี้ยนเป็น “สะลอง” เพราะคำสะลอง กับ สะลอง ใกล้กัน และพยายามบอกว่ามีภูมิศาสตร์คล้ายกัน ซึ่งความจริงตอยแม่สะลองมีความสูงชันกว่ามาก ขณะเดียวกันก็มีคำว่า “ลวง” อยู่ จึงเพิ่มเรื่องเป็นเรื่องของ “ลวง” หรือ สัตว์คล้ายมังกรในคติของกลุ่มคนไททางล้านนาเข้าไป และในที่สุดก็ “ผลิตซ้ำ” เรื่องเล่าจากความเชื่อดั้งเดิมของชุมชนถิ่นอื่นเข้ามาทับกับบริบทชุมชนของตัวเองอย่างค่อนข้างคลุมเครือ

จาก “บ่อค่าง” ถึง “บวค่าง” จาก “ร้อยพ้อม” ถึง “ร้อยพร้อม” “ยาพาย” “ร้องก่องข้าว” และ “ช่างเพี้ยน” อ.สันกำแพง

ตำบลบวค่าง ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของตัวอำเภอสันกำแพง มีพื้นที่ประมาณ 72 ตารางกิโลเมตร ทิศเหนือติดต่อกับตำบลแช่ช้างและตำบลออนใต้ อำเภอแม่ออน

⁷ พ่อครูแก้ว บุรี ผู้ให้ข้อมูล, ธนาพร กุมทอง เรียบเรียงและพิมพ์
(อ้างอิง <http://www.facebook.com/BanSaLwngNi>)

ทิศตะวันออกและทิศใต้ติดต่อกับตำบลห้วยยาบ อำเภอบ้านธิ จังหวัดลำพูน ทิศตะวันตกติดต่อกับบ้านท่าตันทาว อ.สารภี ชาวบ้านในตำบลส่วนใหญ่เป็นคนไทยเชื้อสายยองหรือที่เรียกตัวเองว่าเป็นกลุ่มคน “ไท-ยอง” และเรียกคนเมืองทั่วไปหรือคน “ไท – ยวน” ว่าพุดหรือเป็นคน “ลาว” กลุ่มคนไท – ยอง ในตำบลบวกค้างมีชุมชนคนไท – ยองทั้งหมด 12 หมู่บ้าน ไล่จากหมู่ที่ 1 – 12 ได้แก่ บ้านบวกค้าง ต้นดู่ ป่าตาล แม่แต ร้อยพริ้ม (ออกเสียงภาษาถิ่นว่า /ฮ้อย/ – /ป้อม/) ย่าพาย (ออกเสียงภาษาถิ่นว่า /ย่า/ - ปาย/) กอสะเลียม ร่องก่องข้าว ช่างเพี้ยน (ออกเสียงภาษาถิ่นว่า /จ้าง/ - /เปี้ยน/) และชุมชนบ้านโป่ง

จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปรากฏในศิลาจารึกวัดเชียงแสน ต.ออนใต้ อำเภอแม่ออน (แยกจากอำเภอสันกำแพงในปี เป็นกิ่งอำเภอ ในปี พ.ศ. 2537 และยกฐานะเป็นอำเภอในปี พ.ศ. 2550) ทำให้สันนิษฐานว่า ชาวบ้านในชุมชนอพยพมาจากพันนาภูเลา แขวงเมืองเชียงแสน ซึ่งเป็นกลุ่มเชื้อสายไท – ยอง เช่นกัน และปัจจุบันยังไม่มาติดต่อกับกลุ่มญาติพี่น้องด้วยกันทั้งสองถิ่น

ชาวบ้านในชุมชน เล่าถึงตำนานและความเป็นมาของชื่อหมู่บ้านในชุมชนว่า ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จมายังที่แห่งนี้ อันเป็นที่อยู่อาศัยของพญาค่างเผือกและบริวารจำนวนมาก พระพุทธองค์ประทับอยู่ใต้ต้นตะโกและกำลังเสวยขนุนอยู่ พวกพญาค่างเผือกเกิดความเลื่อมใสในพระพุทธองค์ จึงได้ให้บริวารช่วยกันขุดหนองน้ำขึ้น แล้วนำน้ำมาถวาย พระพุทธองค์จึงได้ตรัสทำนายว่าต่อไปสถานที่แห่งนี้จะเจริญรุ่งเรือง และมีชื่อว่า บ้านบ่อค้างมาตั้งแต่นั้น ต่อมาจึงเพี้ยนเป็นบ้านบวกค้างมาจนถึงทุกวันนี้ ชุมชนบ้านบวกค้าง มีวัดบวกค้างเป็นศูนย์กลางของชุมชน สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้ากือนา (พ.ศ. 1912 – 1914) จนถึง พ.ศ. 2356 หลังจากที่พระเจ้ากาวิละ กอบกู้เอกราชจากพม่า ได้กวาดต้อนเอาผู้คนจากเมืองยองมา โดยมีเจ้ากระหม่อมสุริยวงศา (หม่อมกะลิก) เจ้าเมืองยององค์ที่ 34 นำชาวเมืองมาตั้งถิ่นฐานในชุมชนแห่งนี้ แล้วได้อาราธนาครูบาเจ้าญาณสิริ จากวัดบ้านแหลมหลวงเมืองยองมาเป็นเจ้าอาวาส

อนึ่งคำว่า “บวก” เป็นหน่วยการปกครองในสมัยราชวงศ์มังรายแห่งอาณาจักรล้านนา หน่วยการปกครองของบ้านบวกค้างในสมัยนั้นเป็นหมู่บ้านใหญ่ที่มีฐานะรองจากเมือง เรียก ว่า “บวก” ซึ่งมักพบหลักฐานลักษณะการปกครองดังกล่าว ปรากฏในกฎหมายลักษณะการปกครองโบราณ และตำนานทางประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น ตำนานเชียงแสนกล่าวว่า

“พระราชเจ้าแสนพู่ได้ไปเลิกสร้างเวียงเงินยางเชียงแสนคืนเป็นเมืองดั่งเก่าแล้ว ท่านก็ตั้งไว้หื้อเป็นเขต เป็นแดน เป็นบวก เป็นตอ จันนี้ ดั่งนี้แล”⁸

ดังนั้นบวกในที่นี้มาจากหน่วยการปกครองดังกล่าวถูกใช้เป็นแบบแผนอย่างแพร่หลายและยาวนาน ในอาณาจักรล้านนา ครอบคลุมถึงสมัยราชวงศ์กาวิละ และถูกยกเลิกเป็นมณฑลเทศาภิบาลใน พ.ศ. 2427 และก่อนที่จะเปลี่ยนมาเป็น จังหวัด อำเภอบ้าน และหมู่บ้าน ใน พ.ศ.2475 เช่นในปัจจุบัน

บ้านบวกค่าง จึงเป็นหน่วยการปกครองหนึ่งที่ ตั้งอยู่ในเขตพื้นที่พันทนาแซ่ข้าง เชียงเหลือ ซึ่งมีประวัติศาสตร์ยืนยาว ตั้งแต่ยุคพระญามังรายสร้างเวียงกุมกาม แซ่ข้าง จึงเป็นชุมชนใหญ่ชุมชนหนึ่งที่อยู่ในเขตปกครองของเมือง “เชียงเหลือ” ซึ่งเป็นเมืองขนาดเล็กที่ควบคุมพื้นที่หนึ่งของเวียงกุมกาม ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ให้คำอธิบายว่า เพราะเป็น เมืองที่มีน้ำเอ่อท่วมเสมอ จึงเรียกชื่อว่าเชียงเหลือ ดังความว่า

“เถิงปลีกำเนิด สกราชได้ 645 ตัว เจ้าพระญามังรายปลงบ้านเวณเมืองละพูน หื้อขุนฟ้าเปนพระญากินเมืองละพูน แล้วคียกไฟตั้งเมืองแห่ง 1 ว่าจักสร้างเวียงอยู่ ตั้ง อัยวเรือนมากนัก เจ้าพระญามังรายคียื้อชุดแม่น้ำผ่าบ้าน หื้อเปนที่ตกท่าแห่งคนทั้งหลาย ลวดเรียกชื่อว่า แม่แซ้ว หั้นแล มีพายหนอฮ้านแห่งเมืองละพูน อยู่ทีนั้นได้ 3 ปลี น้ำถ้วมเมื่อกลางวัสสา ซ้างมล้างัวควายหาที่อยู่ได้ ลวดเรียกว่า เชียงเหลือ ต่อทำ บัดนี้แล”

และกล่าวถึงพันทนาแซ่ข้างเชียงเหลือ หรือชุมชนบ้านแซ่ข้างไว้ว่า

“วันนั้น เจ้ามังรายหันชาว แซ่ข้างเชียงเหลือ ซี่เรือมากลาดกุมกาม เรือหล่มวัน 2 หล่ม 3 หล่มซ้วน เจ้ามังรายกระนิงใจว่า ไพร่คู่ว่าตายอันชะเรือ จึงหื้อแปลงขัว กุมกามแต่นั้นมาแล”⁹

หลังจากที่พระญามังราย สร้างเวียงกุมกามแล้วเสร็จ ได้ปลอมตัวเที่ยวชมตลาด กุมกาม ประทับนั่งริมฝั่งแม่น้ำปิง หันหน้าไปทางทิศตะวันออก เพื่อสังเกตความเป็นอยู่ของผู้คนและสภาพเศรษฐกิจของเวียงกุมกาม และสิ่งที่พระองค์พบเห็นคือ เรือบรรทุกสินค้าของชาวแซ่ข้างเชียงเหลือ ล่มวันละสองสามลำ

คนไทยองในชุมชนวัดบวกค่าง จึงเป็นคนไทยองที่ได้อพยพเทครัวลงมาจาก เมืองยองครั้งสุดท้ายเมื่อ พ.ศ.2356 มาพร้อมกับเจ้าเมืองยองที่ชื่อว่า “เจ้าสุริยวงศา

⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล ประชุมพงศาวดารฉบับราชบรรณารักษ์ พิมพ์เมืองเชียงแสน สำนักพิมพ์อัมรินทร์ 2556 หน้า 28

⁹ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับ 700 ปี ศูนย์วัฒนธรรมจ.เชียงใหม่ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ พ.ศ.2538 หน้า 26

หรือ เจ้ากระหม่อมสุริยวงศาเมืองยอง หรือเจ้าขี้แยง” ได้นำเอาผู้คนส่วนหนึ่ง มาตั้งถิ่นฐานที่บ้านบวค่าง แคว้นแซ่ข้างเชียงเลือ ปัจจุบันคือ บ้านบวค่าง ตำบลบวค่าง อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่

ถัดจากชุมชนบวค่างลงไปทางทิศตะวันตก เป็นชุมชนชาวของบ้านป่าตาล ร้อยพร้อม และยาพาย ชาวบ้านในชุมชนเล่าว่า บ้านร้อยพร้อม เดิมชื่อบ้านร้อยพ้อม อันมีความหมายถึง “พ้อม” (ออกเสียงภาษาถิ่นว่า/ป้อม/) อันหมายถึงภาชนะใส่ของแบบโบราณ (ในระบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง) ที่สานด้วยไม้ไผ่แล้วเคลือบด้วย “ขี้ยา” หรือ ชัน ทำเป็นภาชนะคล้ายกระบุง เพื่อใส่สิ่งของต่างๆ แล้วใช้ไม้คานหาบไปทำบุญที่วัด ถ้าใช้สำหรับตักน้ำจากบ่อน้ำลึก จะเรียกว่า “น้ำคุ” เมื่อทำไว้มากๆ ชาวบ้านมักนำมาร้อยเรียงไว้เป็นสาย เก็บไว้ในบ้าน จึงเรียกว่า “ร้อยพ้อม” (ออกเสียงว่า /ฮ้อย/-/ป้อม/ อันหมายถึง “พ้อม” ที่ถูกนำมาร้อยไว้ ต่อมา ตูเจ้าปิ่น (เจ้าอาวาส) ในสมัยนายอำเภอสวัสดิ์ วรพงษ์ ประมาณปี พ.ศ. 2510 – 2515 ยากให้ทันสมัย จึงเปลี่ยนตามภาษาไทยกลางว่า บ้านร้อยพร้อม มาจนทุกวันนี้

นอกจากนี้ยังมีเรื่องตามตำนานเล่าต่อไปว่า วันหนึ่งมีพระสงฆ์ได้ออกบิณฑบาตมาถึงบ้านอีกแห่งหนึ่งถัดจากบ้านร้อยพ้อมไป ขณะนั้นมีหญิง “ยา” แม่หม้ายคนหนึ่ง (ชาวบ้านมักเรียกหญิงสูงอายุพื้นบ้านที่ต่ำต้อย เป็นเชิงปรามาสว่า “ยา”) มารอดักบาตรพระสงฆ์ แต่พระสงฆ์ไม่ได้ผ่านมาทางนั้น นางจึงเอาพ้อมนั้นสะพายไว้ที่ต้นไม้จึงเรียกบ้านนั้นว่า “ยาพาย”

ส่วนอีกสำนวนหนึ่งเล่าว่า เมื่อพระสงฆ์เหล่านั้น เห็นว่าเป็นหญิงอาจทำให้เป็นมลทินแก่ศาสนาได้ จึงเดินพ่ายหนีไปอีกทางหนึ่ง จึงเรียกว่าบ้าน พระพ่าย แล้วเรียกเพี้ยนต่อมามีบ้าน ยาพาย

ถัดจากชุมชนร้อยพร้อมลงไปทางทิศตะวันตก ก็จะเข้าสู่ชุมชน “ร้องก่องข้าว” และชุมชน “ข้างเพียน” ชุมชนร้องก่องข้าว เดิมเรียกกันที่บ้าน “ร้องกันเข้า” อันมีความหมายตามสภาพของหนองน้ำในพื้นที่ลุ่มต่ำที่เรียกว่า “ร้อง” และมีเรื่องตามตำนานที่เล่ากันมาว่า เดิมทีบริเวณนี้เป็นหนองน้ำใหญ่อุดมไปด้วยปลาและสัตว์น้ำต่างๆ ชาวบ้านต่างพากันมาหาปลาจนเพลินลืมนกินข้าว จึงเรียกว่าเป็น “หนองกันเข้า” แปลว่า หนองอดข้าว ต่อมาเรียกตามสภาพภูมิศาสตร์และเพี้ยนไปเป็น “ร้องก่องข้าว” และเรียกตามชื่อวัดที่ตั้งขึ้นใหม่ด้วย ตำนานของชุมชนหมู่บ้านยังเล่าถึงเรื่อง “ข้างพู้ก่าเงี้ยว” ของพระนางจามเทวี ในขบวนแห่งจากเมืองเชียงใหม่ไปหริภุญไชย ลำพูน

แล้วเดินทางมาถึงหมู่บ้านอีกแห่งหนึ่งข้างใต้สลัดปลูกเท้า(คะชะ)ให้หลุดออกจึงเรียกหมู่บ้านนั้นว่า “บ้านคะชะข้าง” คือ บ้านข้างใน ปัจจุบัน เมื่อมาถึงอีกหมู่บ้านหนึ่งข้าง เเดินวันเฉียงไป ก็เรียกบ้านนั้นว่าบ้านข้างวันหรือข้างเพี้ยน ต่อมาเรียกเพี้ยนเป็น “บ้านข้างเพี้ยน” จนถึงปัจจุบัน

จากบ่อสร้าง ถึง บ่อสร้าง อ.สันกำแพง

สร้าง น. บ่อ, บ่อน้ำ เช่น บ้านบ่อสร้าง – หมู่บ้านบ่อสร้าง อ.สันกำแพง ชม.¹⁰

สร้าง [สร้าง] (ก) บ่อน้ำใต้ดิน ขุดไว้เพื่อตักน้ำไว้ดื่ม หรือใช้¹¹ (ภาษาไทยอีสานตอนเหนือ)

ภาษาไทยโบราณ ทั้งไทยล้านนา และไทยอีสาน ให้ความหมายของคำว่า “สร้าง” ตรงกัน คือหมายถึงบ่อน้ำ บ้านบ่อสร้าง (ทางจ้อง) ในอำเภอสันกำแพง ของจังหวัดเชียงใหม่ จึงมีความหมายว่าเป็นบ้านที่มีบ่อน้ำใหญ่อยู่ในวัดของหมู่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเล่ากันต่อๆ มาว่าประมาณกว่า 100 ปีมาแล้ว พระธุดงค์องค์หนึ่งชื่อว่า พระอินตา มีภูมิลำเนาอยู่ที่บ้านบ่อสร้าง ได้เดินธุดงค์ไปยังประเทศพม่า มีชาวพม่าคนหนึ่งได้นำกลดมาถวาย เมื่อพระอินตาได้เห็นลักษณะของร่มที่แปลกตาก็กเกิดความสนใจ ท่านจึงไต่ถามถึงที่มาของร่มดังกล่าวจากผู้ถวาย ได้ความว่าที่พม่าทำร่มแบบนี้ใช้กันทั่วไป ท่านจึงไปศึกษาวิธีการทำร่มและจดจำวิธีการทำอย่างละเอียด เพื่อนำมาเผยแพร่ในหมู่บ้านบ่อสร้างในเวลาต่อมา โดยเริ่มจากสอนให้ผู้หญิงทำเป็นก่อนโดยให้ผู้ชายทำโครงร่มจากไม้ไผ่บง และทำหัวร่มจากไม้ส้มเห็ดหรือไม้ม่วงมัน คั้นร่มใช้ไม้รวก ไม้ซี่คำร่มใช้กระตาสาปะตรงหัวเพื่อกันไม่ให้แตกโดยง่าย โดยใช้ผลตะโกหรือผลมะคับทองนำมาหมักต้องจะได้ยางขาวเหนียวใช้ปะไม้ซี่คำร่มได้ ส่วนฝ่ายหญิงเป็นผู้นำกระตาสามาหุ้มตัวร่ม นำไปตากให้แห้งแล้วทาบน้ำมันตังอิ้ว ที่ทำจากผลมะเยาหิน นำส่งขายทั่วประเทศและต่างประเทศ นำชื่อเสียงมาสู่บ้านบ่อสร้างจนได้ชื่อว่าเป็น “บ่อสร้างทางจ้อง” มาจนทุกวันนี้

¹⁰ อุตม รุ่งเรืองศรี (ผู้รวบรวม). พจนานุกรมล้านนา – ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, ปรับปรุงครั้งที่ 1, ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547, น. 732

¹¹ www/dict.longdo.com

อภิปรายพา

ชุมชนได้พยายามผลิตซ้ำระบบอุดมการณ์ของสังคมขึ้นในหลายๆ ด้าน ทั้งด้านที่เป็นระบบอุดมคติแบบพุทธศาสนา แบบลัทธิผีสางเทวดา ความชำนาญในการผลิต หรือลักษณะของวีรบุรุษประจำถิ่น ทั้งที่อยู่ในรูปของเรื่องเล่าแบบนิทานหรือตำนานพื้นบ้าน ที่อาจไม่เกี่ยวกับความเป็นจริงทางวิทยาศาสตร์ แต่เป็นความจริงในชีวิตและอยู่บนแกนเวลาแบบพิเศษ หรือบนพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ โดยอาศัยความชอบธรรมจากเรื่องราวการเสด็จมาเยือนของพระพุทธเจ้า ที่ได้พยากรณ์รับรองความชอบธรรมใน “พื้นที่พิเศษ” เหล่านั้นไว้แล้ว

การตั้งชื่อเรียกขานหมู่บ้านนามเมืองของชุมชนท้องถิ่นนั้น ตั้งอยู่บนลักษณะทางภาษา ที่มีวาทกรรม หรือ “ชุดความคิด” แต่ละชุดกำกับอยู่ โดยที่คนในชุมชนสร้างขึ้นจากอัตลักษณ์ หรือระบบอำนาจของตัวเอง เพื่อต่อรองกับอำนาจจากภายนอก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ชุมชนได้พยายามสร้างความชอบธรรมในพื้นที่ของตัวเองขึ้น จากชุดวาทกรรม และอัตลักษณ์ต่างๆ ได้แก่

ชุดวาทกรรมและอัตลักษณ์ของความเป็นชุมชนแบบเครือญาติ ในระบบอุดมการณ์ของลัทธิผีสางเทวดาที่มี “ผีเสื้อบ้านผีเสื้อเมือง” อันเป็นผีบรรพบุรุษเป็นแกนกลางในการยึดโยงและรองรับสิทธิจากการบุกเบิกหักร้างถางพง โดยระบุชื่อผู้นำคนแรก ที่เข้ามาอยู่ก่อนเพียงหนึ่งหรือสองหลัง เพื่อมาสร้างเป็นที่พักแรมควาย หรือ “ปางควาย” จึงเป็นที่มาของชื่อชุมชน เหล่านี้คือการพยายามผลิตซ้ำอัตลักษณ์เพื่อสร้างพื้นที่ให้แก่ตัวชุมชนนั่นเอง

ชุดวาทกรรมและอัตลักษณ์ของการเป็นชุมชนอพยพหรือชุมชนชายขอบ ทั้งจากความสมัครใจเพื่อหาที่ทำกินในแหล่งใหม่ ที่อุดมสมบูรณ์กว่า และที่ถูกกวาดต้อนมาในสมัยสงครามชิงผู้คน ในยุคสร้างบ้านแปลงเมืองของฝ่ายเมืองหรือฝ่ายเจ้าผู้ครองนคร ชุมชนจะพยายามผลิตซ้ำรูปแบบประเพณีวัฒนธรรมและเรื่องเล่าแบบนิทานหรือตำนานเพื่อรองรับศักดิ์ศรีและการดำรงอยู่ของตนเอง โดยการนำชื่อบ้านเดิม หรือหอผีจากตระกูลเดิมกลับมาสร้างหรือสถาปนาไว้ประจำหมู่บ้านด้วย

ชุดวาทกรรมและอัตลักษณ์ของการอยู่ในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ จากแนวคิดเรื่องพื้นที่อันเป็นผลผลิตทางเทคนิควิทยาการของการสร้างพื้นที่ (Technologies of spaces) แบบหนึ่ง ที่เรียกว่า “การทำพื้นที่ให้บริสุทธิ์ผุดผ่องน่ายกย่องบูชา” (The purification of space) มากกว่าการเป็นพื้นที่ตามธรรมชาติ นั่นคือการสร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้กับ

พื้นที่ด้วยการระบุ หรือกำหนดบทบาทหน้าที่ ที่เฉพาะเจาะจงของพื้นที่นั้น ๆ เพื่อป้องกันมิให้มีการล่วงล้ำหรือล่วงละเมิดได้ เช่น พื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะ พื้นที่ของเมืองกับพื้นที่ชนบท เป็นต้น แนวคิดเรื่องพื้นที่จึงเป็นเรื่องที่ว่าด้วยความเป็นพื้นที่ที่มีความเชื่อมต่อ ระหว่างความเป็นปัจเจกกับสังคม (Social aspect) คือระหว่างความเป็นบรรพบุรุษหรือผู้คนแรก หรือผู้บุกเบิก หรือในลักษณะที่เป็นวีรบุรุษกับบุคคลอื่น ๆ ที่เป็นเครือญาติในชุมชนทั้งหมด

เอกสารอ้างอิง

- กุหลาบ มลลิกะมาส. (2537). “ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับคติชนวิทยา”, เอกสารการสอน
ชุดวิชาภาษาไทย8, พิมพ์ครั้งที่ 3 กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- คณะอนุกรรมการตรวจสอบและชำระตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. (2538). ตำนาน
พื้นเมืองเชียงใหม่ ฉบับเชียงใหม่ 700 ปี. เชียงใหม่: ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัด
เชียงใหม่ และศูนย์วัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- จิตรภูมิศักดิ์. (2548). ศัพท์สันนิษฐานและอักษรวิจิตร. โครงการสรรพนิพนธ์จิตร
ภูมิศักดิ์, กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ฟ้าเดียวกัน
- ฉัตรชัย พงศ์ประยูร. (2536). การตั้งถิ่นฐานมนุษย์ทฤษฎีและแนวปฏิบัติ, กรุงเทพฯ:
ภาควิชาภูมิศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2527). เศรษฐกิจหมู่บ้านไทยในอดีต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- ชูศักดิ์ ภัทรกุลวณิชย์. (2539). เชิงอรรถวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. (2542). วาทกรรมการพัฒนา: อำนาจ ความรู้ ความจริง
เอกลักษณ์และความเป็นอื่น. กรุงเทพฯ: วิภาษา.
- ธงชัย วินิจจะกูล. (2534). รายงานโครงการวิจัยเสริมหลักสูตรเรื่อง วิธีการศึกษา
ประวัติศาสตร์แบบวงศ์วิทยา (Genealogy). คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- เถียรชาย อักษรดิษฐ์. (2552). ตำนานพระเจ้าเลียบโลก: การศึกษาพื้นที่ทางสังคมและ
วัฒนธรรม ล้านนา ภูมินาม ตำนาน ผู้คน. เชียงใหม่: บริษัทธารปัญญา จำกัด.
- ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันทกุล. (2546). “โลกศักดิ์สิทธิ์กับโลกสามัญในชีวิต
ทางสังคม” เจ้าแม่ คุณปู่ช่างขอ ช่างพ่อนและเรื่องอื่น ๆ ว่าด้วยพิธีกรรมและ
นาฏกรรม. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (บรรณาธิการ), (2546). *อัตลักษณ์ชาติพันธุ์และความเป็นชายขอบ*, หนังสือรวมบทความจากการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 1 เรื่อง “คนมอญคน: นานาชีวิตในกระแสการเปลี่ยนแปลง”. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (2542). *สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ*. กรุงเทพฯ: บริษัทสยามเพรส แมเนจเม้นท์ จำกัด.
- ยงยุทธ ชูแว่น. (2551). *ศรีศกัศวรรณแห่งการค้นหาและเส้นทางสู่อาคตนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- รังสรรค์ จันต๊ะ. (2552). *บ้าน ไหล่ และเมือง: เขตความสัมพันธ์บนฐานเศรษฐกิจและวัฒนธรรมชุมชนในแอ่งเชียงใหม่ – ลำพูน ตอนบน*, โครงการวิจัยเขตเศรษฐกิจวัฒนธรรมภาคเหนือตอนบน. เชียงใหม่, บริษัทธารปัญญาจำกัด.
- วสันต์ ปัญญาแก้ว, (2550). “เสียงไตลื้อ: การเดินทาง/เคลื่อนที่ของพลเมืองลื้อสิบสองปันนา” ใน *สังคมศาสตร์: ศาสนา ชาติพันธุ์และการพัฒนาระดับภูมิภาคในเขตลุ่มน้ำโขง*, วารสารทางวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ปีที่ 19 ฉบับที่ 2/2550. เชียงใหม่: ห้างหุ้นส่วนสามัญ โคชยัน มีเดียทีม.
- คันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2551). *ชื่อบ้านนามเมืองในกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- ศิราพร ณ ถลาง. (2545). *ชนชาติไทในนิทาน: แลลวดแฉ่งคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน*, ศิลปวัฒนธรรม ฉบับพิเศษ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.
- สมโชติ อ่องสกุล. (2546). (เอกสารอรรถาธิบาย), *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ โครงการวิจัยประวัติศาสตร์ชุมชนในเชียงใหม่: การสร้างประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. ทุนอุดหนุนการวิจัย สกว.
- สมพงศ์ วิทยศักดิ์พันธุ์. (2541). *ถิ่นที่อยู่คนไทยในจังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สร้อยดี อ่องสกุล. (2553). *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. กรุงเทพฯ : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด
- Bascom R. Williern, 1965. “Four Function of Floklоре” In Dundes Alan (ed.). *The Study of Folklore*. (New Jersey : Prentice – Hall,) pp.281 – 282.